TEATR HÁM MUZÍKA

MUZÍKALÍQ MÁDENIYAT - RUWXÍY QÁDIRIYAT RETINDE

Abdullayev Rustam Ubaydullayev – *oqıtıwshı*
abdullaev07r@gmail.com
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

МУЗЫКАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА КАК ДУХОВНАЯ ЦЕННОСТЬ

Абдуллаев Рустам Убайдуллаев – *преподаватель*
Нукусский филиал Государственного института искусств и культуры Узбекистана

MUSICAL CULTURE AS A SPIRITUAL VALUE

Abdullayev Rustam Ubaydullayev – *teacher*
Nukus branch of the Uzbek State Institute of Arts and Culture

Tayanısh sózler: muzıka, milliy nama, nama, ruwxıy tásir, dástúr.

Rezyume. Mazkur maqolada milliy-tarixiy qadriyatlar asosida ta'lim mazmunini boyitish, yosh avlodni ma'naviy yetuk, madaniyatli va ijodkor shaxs sifatida tarbiyalash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, buyuk allomalar va mutafakkirlarning ilmiy-ma'naviy merosi, jadid ma'rifatparvarlarining pedagogik qarashlarini o'quv-tarbiya jarayoniga tatbiq etishning ahamiyati ta'kidlangan. Maqolada musiqa san'atining tarbiyaviy kuchi, uning yoshlar estetik didi, ma'naviy dunyosi va milliy qadriyatlarga hurmatini shakllantirishdagi o'rni chuqur tahlil qilingan.

Ключевые слова: музыка, национальные мелодии, мелодия, духовное воздействие, традиция.

Резюме. В данной статье особое внимание уделяется вопросам обогащения содержания образования на основе национально-исторических ценностей, а также воспитания молодого поколения как духовно зрелых, культурных и творческих личностей. Подчёркивается важность внедрения в учебно-воспитательный процесс научного и духовного наследия великих учёных и мыслителей, а также педагогических взглядов представителей джадидского просветительского движения. В статье глубоко анализируется воспитательная сила музыкального искусства, его роль в формировании эстетического вкуса молодёжи, духовного мира и уважения к национальным ценностям.

Key words: music, national melodies, melody, spiritual impact, tradition.

Summary. This article focuses on enriching the content of education based on national-historical values, as well as on educating the younger generation as spiritually mature, cultured, and creative individuals. It emphasizes the importance of integrating the scientific and spiritual heritage of great scholars and thinkers, as well as the pedagogical views of representatives of the Jadid enlightenment movement, into the educational process. The article also provides an in-depth analysis of the educational power of music, highlighting its role in shaping the aesthetic taste of young people, their spiritual world, and their respect for national values.

Kirisiw. Respublikamız sociallıq turmısınıń barlıq tarawlarında ámelge asırılıp atırǵan reformalar jámiyetimizdi ekonomikalıq, sociallıq, siyasiy, mádeniy hám aǵartıwshılıq tárepten dúnyanıń eń rawajlanǵan mámleketleri qatarınan orın alıwına tikkeley tiykar jaratpaqta. Mine usınday ózgerisler barlıq tarawlarda bolǵanı sıyaqlı tálim-tárbiya sistemasında da izshillik penen ámelge asırılmaqta. Ásirese, onıń milliy-tariyxıy negizleri, bilimlendiriwshilik hám tárbiyalıq qádiriyatları tiykarında mazmunın bayıtıw boyınsha keń imkaniyatlar júzege keldi. Milliy oyanıw dáwiri dep tán alınıp atırǵan búgingi kúnimiz ǵárezsiz Ózbekstan tariyxında jańa dáwirdi baslap berdi. Qısqa dáwir ishinde mámleketimizde mámleket hám jámiyet qurılısınıń pútkilley jańa siyasiy tiykarları jaratılıwı menen birgelikte sociallıq-ekonomikalıq hám ruwxıy tarawlar rawajlanıwınıń baslı baǵdarları belgilep berildi. Áne usınday oyanıw dáwirinde Ózbekstan Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ǵárezsizlik penen baylanıslı barlıq sociallıq-siyasiy hám ekonomikalıq máseleler qatarında insan, ásirese jas ávlad mánawiyatı, erkin, azat shaxs aǵartıwshılıǵına, mádeniyat hám kórkem ónerdiń rawajlanıwına ayrıqsha itibar berdi. Bunday juwapkershilikli maqsetti ámelge asırıwda pedagogikalıqlıq joqarı oqıw orınlarında oqıtılatuǵın ilimlerdiń ózi jeterli emes. Al barlıq bilim beriw oqıw orınlarda da keńirek itibar qaratıwımız kerek.

Metodologiya. Oqıwshılardıń hár tárepleme jetik, zıyalı, mádeniyatlı tárbiyashılar bolıp jetisiwleri olardı insaniyat jaratqan materiallıq

hám ruwxıy qádiriyatlardan, kórkem óner shıǵarmalarınan ilajı barınsha keń paydalanıwın talap etedi. Ótmishte jasap dóretiwshilik qılǵan ullı ata-babalarımız Abu Nasr Farabiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sina, Muhammed Muwsa Xorezmiy, Yusuf Has Hajib, Imam Ismayıl Buháriy, Imam at-Termiziy, Mırza Uluǵbek hám Alisher Nawayınıń ilimiy-ruwxıy miyraslarınan jaslardı keń xabardar qılıp barıw, sonday-aq jaqın ótmishte jasap dóretiwshilik qılǵan Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Sholpan, Mahmudxoja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Sadriddin Ayniy sıyaqlılardıń tálim-tárbiyaǵa tiyisli shıǵarmaların, olarda ilgeri súrilgen ideyalar, pedagogikalıq pikir hám qaraslardı búgingi tálim-tárbiyaǵa baylanıstırıw nátiyjesinde jaqsı nátiyjege erisiw múmkin. Bárkamal insan tárbiyasında, ásirese, sociallıq turmısta, jaslar tárbiyasında muzıkanıń ornı hám áhmiyetin durıs analiz qılıp, muzıkanıń tásirsheńlik kúshine baha beriwde anıq metodikalıq rejeler tiykarında is kóriwdi talap qılmaqta. Usı makaladada usı pikirlerge tiykarlanǵan bolıp, azǵana bolsa da, usı jolda qoyılǵan dáslepki qádem esaplanadı. Ekinshi tárepten, xalqımızdıń insaniyat mádeniy rawajlanıwı tariyxında tutqan ornın, dúnya ruwxıy ǵáziynesine qosqan úlesin, ullı ata-babalarımız jaratqan mádeniyat hám kórkem óner baylıqların, muzıkalıq mádeniyattıń keleshek áwladqa óz halınsha jetkeriw, búgingi kúnde usı ruwxıy baylıqlardı ǵárezsizlik ideologiyası mápleri jolında xızmet qıldırıw hám jas áwladtı usı ruwxta tárbiyalaw barlıq mánawiyat xızmetkeriniń muqaddes minneti.

Mádeniyattıń júdá kóp táriypleri bolıp, olardı mádeniyattanıw ilimi úyrenedi hám insanlardıń sociallıq-mádeniy rawajlanıw processlerinde, tariyxıy rawajlanıw dáwirinde tutqan ornı hám táreplerine qarap mazmun-mánisin belgileydi hám ilimiy tiykarlap beredi. Mádeniyattı sociallıq hádiyse dep qaraw keń jayılǵan. Onıń rawajlanıw nızamlarına, rawajlanıw faktorlarına, insan oy-órisinń jemisine ayrıqsha túsinik beriledi. Insan miynetiniń jemisi - ol jaratqan oy-óris dúrdanaları «mádeniyat» sıpatında qabıl etiledi hám tariyxqa mórlenedi. Ruwxıy mádeniyat - ilim, kórkem óner, ádebiyat, filosofiya, ádep-ikramlılıq, bilimlendiriw hám basqa sociallıq kórinislerdiń ózine tán jıyındısı.

Muzıkalıq-pedagogikalıq mádeniyat - shaxstıń tálim hám tárbiyaǵa tiyisli kózqarası, tájiriybe hám múnásibetlerinń jıyındısı pedagogikalıq mádeniyat delinedi. Tálim hám tárbiyaǵa tiyisli teoriyalıq hám ámeliy bilimler shaxstıń pedagogikalıq kózqarasları tiykarın quraydı. Pedagogikalıq mádeniyat keń mánide insan sanalı xızmetinń barlıq tarawların óz ishine alǵanlıǵı sebepli ol ruwxıy mádeniyattı (ádep-ikramlılıq, gózzallıq, siyasiy, ekonomikalıq hám basqalar) ózinde bir pútin sáwlelendiriw hám tálim tárbiya kózqarasınan jeke halda sáwlelendiriw qásiyetine iye. Prezidentimizdiń shıǵarǵan PK-391-sanlı qararına muwapıq Respublikamızdıń Mádeniyat hám korkem oner institutlarında da pedagogika hám psixologiya pánlerinin keń kolemde ótiliwin támiyinleydi.

Nátiyje hám talqılaw. Pedagogikalıq tájiriybe shaxstıń tálim-tárbiyaǵa tiyisli kónlikpe hám tájiriybeleri sisteması bolıp tabıladı. Qosıq, muzıka, ayaq oyın, folklor atqarıwshılıǵı kórkem óneri milliy muzıka kórkem óneriniń xalıq turmısı hám dóretiwshiligi menen tıǵız baylanıslı halda payda bolǵan hám rawajlanıp kelgen eski kórkem óner túrlerinen esaplanadı. Ásirese, xalqımızdıń dástúriy ruwxtaǵı qosıqları ólmes miyras bolıp, barlıq dáwirlerdegidey búgin de «lábbay» dep juwap bermekte.

XIX ásir aqırlarına kelip ózbek muzıkalıq mádeniyatında ózgerisler dáwiri baslandı. Bul álbette, Túrkstan úlkesiniń Rossiya tárepinen basıp alınıwı menen baylanıslı. Bul baǵdarda eki tárepleme kózqaras penen úyreniw zárúr boladı. Sebebi bazı bir hallarda milliy muzıka mádeniyatımızǵa unamsız tásirin kórsek, ekinshi tárepten, ózine tán rawajlanıw dáwiri bolǵanlıǵın da aytıp ótiw zárúr boladı. Sebebi nota jazıwınıń kirip keliwi, úlkemizde milliy muzıka kórkem ónerimizdi ilimiy úyreniw folklor hám etnografiya tarawındaǵı rawajlanıwǵa sezilerli tásir etti. Bul baǵdarda V.A.Uspenskiy, E.E.Romanovskaya, N.N.Mironov sıyaqlı muzıkatanıw hám etnograf alımlardıń miynetlerin aytıp ótiw zárúr boladı. Ilyos Akbarov, Mutal Burxonov, Yunus Rajabiy, Talıpjon Sodiqov, Muxtor Ashrafiy sıyaqlı muzıkamız darǵaları olardan sabaq aldı. Bunnan tısqarı, dúnya muzıkalıq mádeniyatınıń dúrdanaları esaplanǵan fortopiano sazı, opera hám balet, simfoniyalıq atqarıw, dúnya klassik muzıkalıq sazlarınıń kirip keliwi muzıkalıq mádeniyatımızdıń hár tárepleme rawajlanıwına salmaqlı úles qostı. Nátiyjede, ózbek xalıq muzıkaları, qosıqları, maqamları orın alǵan 20 tomnan artıq kitaplar jarıq kórdi. Sońǵı 130 jıl ishinde muzıkalıq mádeniyatımız quramalı, keskin qarama-qarsılıqlarǵa, unamlı hám unamsız kórinislerge tolı tariyxıy dáwirdi basınan keshirdi. Usı jaǵdaylarǵa qaramay, ótken dáwirler dawamında ilim, kórkem óner, sonıń ishinde, muzıkalıq mádeniyat tarawında maqtanıwǵa arzırlı jumıslar ámelge asırılǵanlıǵın aytıp ótiw zárúr. Mısal retinde muzıka dóretiwshiligi, atqarıwshılıǵı, muzıka ilimi, tálimi sıyaqlı

tarawlardı alıw múmkin. Házirgi zaman ózbek muzıka dóretiwshiligi kóp tarawlı hám kólemi keń, metodikalıq bay hám ráń-báreń, rawajlanǵan hám qızǵın process sıpatında sáwlelenedi. Sebebi, muzıkalıq mádeniyatımız júdá áyemgi, biytákirar hám klassik dástúrlerge iye bolǵan halda, zaman talabına say jańadan-jańa baǵdar, forma, janr, metodlar menen jáne de bayıp barmaqta. Demek, ásirler ótip bizge shekem jetip kelgen ardaqılı miyrasımız qatarı bir neshe áwlad dóretiwshilerińń kórkem muzıkalıq dástúrleri mádeniy-ruwxıy múlkimizge aylandı. 20-jıllardan baslap kompozitorlıqka tán súwretlew qurallarınıń izshil engizile baslanıwı muzıkalıq mádeniyatımızda muzıka dóretiwshiliginiń jańa sisteması qurılıwınan derek berdi. Tez arada ózbek xalıq dóretiwshiligi, dástúriy kompozitorlıq hám de háweskerlik sıyaqlı óz ara tıǵız baylanıslı qatlamlar menen ajıralmas baylanıslı ráwishte milliy qádiriyatlarımızǵa, «dástúriy emes» kompozitorlıq dóretiwshiligi áhmiyetli tarmaq sıpatında qosılıwı tábiyiy. Dúnya júzlik mádeniy rawajlanıwǵa say ráwishte usı taraw úlkemizde tariyxıy júdá qısqa múddet ishinde úzil-kesil qáliplesip, nátiyjeli rawajlanǵanın ayrıqsha aytıp ótiw lazım. Jańasha muzıkalıq metodta klassik zamanagóy shıǵarma jaratıw, dúnya xalıqları muzıkası rawajlanıwın esapqa alıp, jańadan-jańa dóretiwshilik táreplerin ashıp beriw menen klassifikaciyalanıwshı xalıq aralıq processke Ózbekstan óz múnásip úlesi menen kire aldı. Kásiplik ósiw basqıshların tezlik penen ótep, hár tárepleme jetiklik dárejesine kóteriliwi menen «Ózbek kompozitorlıq mektebi» dúnya muzıka mádeniyatında ózine múnásip orındı iyelewge umtıldı. Tiykarınan XX ásirdiń ekinshi yarımında júzege kelgen áne usınday dóretiwshilikke meyillik dárejesi ilgeri óz aldına halda bolǵan eki klasstaǵı muzıkalıq oy-óris dástúrlerinń úlkemizde ajıralmaslıǵına erisilgenligi menen de xarakterlenedi. Sol sebepten kóp dawıslılıq metod penen jaratılǵan túrli janrlardaǵı kórkem tárepten bárkamal, klassik shıǵarmalar ruwxıy qádiriyatlarımızdıń dúnyadaǵı abıroyın jáne de arttırdı. Muzıkalıq mádeniyatımızdıń jańa baǵdarı bolǵan ózbek simfoniyalıq muzıkası 70-80-jıllarda aldıńǵı sapqa shıǵıp alǵanın eslep óteyik. Bul orında respublikamızda, qońsılas hám bir qatar sırt mámleketlerde ótkerilgen abıraylı mádeniy ilajlar, koncert, kórik-tańlaw hám de festivallarda úlken tabıs menen atqarılǵan ózbek poemaları, syuitaları, uvertyuraları, fantaziyalar, saz koncertler hám simfoniyalar xalıq aralıq muzıka jámáátshiligi dıqqat-itibarın qayta-qayta ózine tartqan. Búgingi kúnde ózbek muzıka kórkem óneri tek ǵana haqıyqıy dástúriy kórinislerinde emes, al kompozitorlıq baǵdarlarında da xalıq aralıq kólemde barǵan sayın keńirek tán alınbaqta. Máselen, 30-jıllardıń ekinshi yarımında jaratılǵan Aleksey Kozlovskiydiń dawıs hám simfoniyalıq orkestrine mólsherlengen «Tanovar» poeması, «Lola» syuitasi, Reyngolpd Glierdiń «Ferǵana bayramı» uvertyurası tıńlawshılarǵa elege shekem bir dúnya zawıq baǵıshlap kelmekte. Simfoniyalıq orkestr qatnasında atqarıwǵa mólsherlengen ólmes ashılıw dárejesindegi shıǵarmalar arasında Mutal Burhonovtıń jeke, xor hám simfoniyalıq orkestr ushın «Alisher Nawayıǵa oda»sı, Muxtor Ashrafiy, Georgiy Mushelp, Sulaymon Yudakovlardıń bir qatar simfoniyalıq shıǵarmaları, Doni Zokirovtıń «Lirikalıq poema»sı, Boris Nadejdinniń «Balalarǵa» syuitası, Ikrom Akbarovtıń «Shayır esteligine», «Epikalıq poema»ları, «Samarqand gúrrińleri» dúrkini, Sayfi Jalildiń «Samarqandnama» simfoniyası, Twlqin Qurbanovtıń simfoniyalıq namaları, Mirsodiq Tojievtiń «Shayır muhabbatı» poeması hám 19 simfoniyaları, Mirxalil Mahmudovtıń 3 simfoniyası, Nurilla Zokirov, Mustafo Bafoev, Rustam Abdullaev, Habibullo Rahimov, Bahrullo Lutfullaev hám basqa dóretiwshilerdiń tabısları muzıkalıq mádeniyatımız rawajlanıwına múnásip úles bolıp qosıldı.

Juwmaq. Joqarıda aytılgan pikirlerden kelip shıǵıp, milliy-ruwxıy qádiriyatlarǵa húrmet ruwxında tárbiyalawǵa baslı wazıypalardan dep qaralıp atırǵan bir waqıtta pedagog tárbiyashılar tayarlawǵa baǵdarlanǵan joqarı oqıw ornılarında bolajaq qánigelerdi milliy qádiriyatlarımızdıń úlken bolaqlarınan esaplanǵan milliy muzıka, sonıń ishinde klassik muzıka járdeminde estetikalıq tárbiyalaw áhmiyetli pedagogikalıq másele ekenligi anıqlandı. Sebebi keleshekte balalar tárbiyasınday názik hám juwapkershilikli taraw iyesi bolǵan oqıwshılarda klassik muzıkaǵa muhabbat oyatıw, qızıqtırıw, olardıń mazmunı hám mánisin úyreniwdi xoshametlew arqalı gózzallıqtı seziw, qádirlew sezimin, sol arqalı xalıqqa, Watanǵa bolǵan muhabbatın qáliplestiriw estetikalıq tárbiya sistemasında úlken áhmiyetke iye bolıwı gúmansız.

Paydalanılǵan adebiyatlar

1. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. -T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashryoti, 1993.
2. Badiiy asarlar vositasida estetik tarbiya berish. -T.: O‘qituvchi, 1978. - 49 b.
3. Gudkova E.A., Vaseleva A.V. Ashula darsligi metodikasi. -T.: O‘rta va Oliy maktab, 1963. -146 b.